

**ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ
У ПІОНЕРСЬКІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА 1920–1940 РР.)**

У статті проаналізовано основні форми та методи організації фізичного виховання підлітків у піонерській організації України у другій половині 1920–1940 рр. Відзначено посилення уваги з боку держави до фізичного виховання підлітків. Зроблено висновки про те, що у досліджуваній період піонерська організація знаходить нові форми фізичного виховання підлітків, а контроль за цим процесом з боку держави стає більш керованим.

Ключові слова: піонер, фізичне виховання, спорт, змагання, підліток.

В умовах складної екологічної ситуації та економічної кризи, що склалися в Україні на сьогодні, все більше занепокоєння викликає стан здоров'я та фізичної підготовленості підростаючого покоління. Фізичне виховання дітей та молоді в Україні реалізується через фізкультурну освіту, фізичну підготовку, спортивне тренування, самостійні заняття фізичною культурою та спортом, участь у масових фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходах.

Система фізичного виховання повинна постійно вдосконалюватись, адже саме стан фізичної культури визначає рівень здоров'я нації. Тому сучасні наукові дослідження спрямовані на знаходження нових та відродження тих форм, які були втрачені або несправедливо забуті.

У “Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті” вказано, що освіта повинна ґрунтуватись і базуватись на культурно-історичних цінностях українського народу, на його звичаях і традиціях. Духовною основою освіти в Україні є споконвічна мудрість, висока культура, прагнення жити у незалежній та багатій державі, розвиватись не тільки духовно, а й фізично [5, с. 22–25]. З огляду на це спадщина багатьох поколінь українського народу в галузі фізичного виховання потребує вивчення, осмислення і, якщо це має сенс, залучення у сучасну практику фізичного виховання підростаючого покоління. Особливо цікавим у цьому напрямі є період другої половини 1920–1940 рр., коли в Україні система фізичного виховання підлітків у піонерських організаціях набула свого становлення та розвитку.

Вивчення науково-педагогічних джерел свідчить про те, що у вітчизняній педагогічній літературі нагромаджено певний обсяг знань із питань становлення та розвитку фізичного виховання підлітків у різних дитячих громадських організаціях України. У цьому напрямі підготовлено багато статей, методичних посібників, монографій, дисертацій. Зокрема, цим проблемам присвятили свої праці Т.Ю. Анпілогова (2008), М.Т. Гонжи (2000), О.С. Гречішкіна (2010), М.З. Крук (2002), В.М. Окаринський (2001), О.П. Півень (2004), Л.І. Романовська (2009), Б.П. Савчук (1996), М.В. Шелудешева (2009) та ін.

Водночас аналіз науково-педагогічної літератури засвідчив, що питання фізичного виховання підлітків у піонерських організаціях України у досліджуваний період залишаються недостатньо вивченими й розробленими, що й зумовило науковий пошук у цьому напрямі.

Мета статті – проаналізувати систему фізичного виховання підлітків у піонерській організації України зазначеного періоду.

В Україні після Жовтневої революції, як видно з досліджень Т.Ю. Анпілогової та О.С. Гречішкіної [1; 3], склалася така ситуація, що дитяча організація, яка перебувала під керівництвом партії, мала можливість фінансування, поліпшення свого матеріального становища за державний рахунок, але в обмін на це вона втрачала організаційну самостійність, оскільки вимушена була працювати серед підростаючого покоління в дусі партійної ідеології. З цією метою в Україні, як і в усьому СРСР, була побудована концепція комуністичного виховання у вигляді піраміди, в основі якої знаходилися діти, дитяча комуністична організація (піонерська організація), де йшла примітивна пропаганда ідей соціалізму. Піонерська організація була єдиною в Україні дитячою організацією, що працювала під керівництвом комуністів і комсомольців. Інші дитячі організації та об'єднання в Україні із середини 1920-х рр. припинили своє існування.

Проведене дослідження показало, що перші піонерські загони використали у своїй практиці все краще із системи виховання скаутизму, у тому числі й фізичне виховання. Фізкультурно-спортивна робота піонерських загонів будувалася відповідно до вікових особливостей дітей. Зокрема, передбачалася орієнтація у використанні засобів фізичного виховання на чотири вікові групи:

- а) жовтенята (7–9 років);
- б) перша піонерська група (10–11 років);
- в) друга піонерська група (12–13 років);
- г) третя піонерська група (14–15 років).

Слід зазначити, що до засобів фізичного виховання перших піонерських загонів належали рухливі ігри, прикладні вправи на місцевості, вправи, пов'язані з освоєнням військових спеціальностей, та ін. Піонери створювали нові ігри, збирали і включали в практику піонерської роботи кращі народні рухливі ігри. У планах роботи піонерських загонів передбачалося проведення різноманітних заходів, таких як прості спортивні змагання з різних видів спорту, спортивні виступи, турніри, огляди піонерського строю та пісні, фізкультурні і туристичні зльоти тощо [1, с. 5].

Варто наголосити на тому, що однією з форм, яка залишилась у піонерській організації від скаутизму, було фізичне виховання піонерів під час перебування їх у дитячих піонерських оздоровчих таборах, де вирішувалися різні завдання, одним з яких була організація дозвілля підлітків, наповнюючи його різними заходами, спрямованими на фізичний розвиток та ведення здорового способу життя. Доцільно підкреслити те, що перші табори почали створюватися піонерськими загонами за місцем проживання або при великих підприємствах із середини 1920-х рр. Міські піонери зі

своїми вожатими виїжджали до табору, що організовувався на один літній сезон. Фактично такий табір був продовженням діяльності піонерського загону в літній період з наголосом на спортивне та військово-патріотичне виховання. Популярними серед піонерів були табори-кочівлі й тривалі екскурсії [1, с. 4–5].

Вивчення та аналіз матеріалів газети “Піонерська правда” за досліджуваний період свідчить, що з другої половини 1920-х рр. поширювалася робота з фізичного виховання серед піонерських загонів під час канікул, у вихідні та святкові дні. Піонерів та неорганізованих школярів закликали не тільки займатися фізичною культурою та спортом, а й організувати та проводити змагання, тренування, активне дозвілля, обладнувати власноруч спортивні майданчики, місця для ігор, виготовляти спортивний інвентар та спорядження.

У зв’язку з цим варто звернути увагу на те, що газета “Піонерська правда” на своїх сторінках повністю підтримувала цей напрям фізичного виховання підлітків, прищеплювала піонерам та неорганізованим школярам любов до занять фізичною культурою та спортом і давала цінні поради. Наприклад, у статтях “Поливай катки, – надягай ковзани”, “Самі зробили” (Піонерська правда. – 1929. – № 6) та ін. наведено інструкції щодо самостійної організації та підтримки власноруч місць для катання на ковзанах.

Доцільно звернути увагу й на те, що у той час спортивний інвентар та спортивне спорядження практично були недоступними для підлітків. Тому газета “Піонерська правда” давала практичні рекомендації щодо виготовлення їх власноруч. Так, у статті “Як зробити людянку?” (санки для катання по крижаному схилу) (Піонерська правда. – 1929. – № 6) наведено не тільки поради стосовно її виготовлення, а й креслення. Стаття “Граємо у хокей” (Піонерська правда. – 1929. – № 8) давала поради стосовно того, як можна грати на саморобній ковзанці у хокей палками із загином на кінці та ще проводити регулярні самостійні командні тренування із цього виду спорту. У статті “Знайшли вихід” (Піонерська правда. – 1929. – № 8) мова йшла про піонерів станції Орелька Харківського округу, які змогли самі організувати при школі гурток лижників. Вони поставили платну виставу, організували в антракті буфет та лотерею, а виручені 100 карбованців витратили на 5 пар лиж з кріпленнями та лижними палками для свого гуртка. Ця стаття давала піонерським загонам цінні поради, як самостійно можна було організувати спортивний гурток.

Необхідно зазначити, що у період, який вивчається, велика увага приділялась прикладному значенню фізичного виховання. Зокрема, стаття “Санчата для переведення води” (Піонерська правда. – 1929. – № 10) – це самоучитель з виготовлення таких саней та використання їх у побуті. Стаття “Вітер на службі у лижника” (Піонерська правда. – 1929. – № 14) – це самоучитель з виготовлення паруса для лижно-парусного спорту з інструкцією щодо його використання на практиці, а також самоучитель з виготовлення повітряного змія з інструкцією щодо його використання на практи-

ці як сили, що тягне. У статті “Лижні мазі” (Піонерська правда. – 1929. – № 14) кваліфіковані спортсмени давали поради юним лижникам, як правильно змашувати лижі залежно від температури та вологості повітря, рельєфу місцевості та характеру роботи на лижах.

Крім того, рухливі ігри та естафети на лижах або ковзанах (“Каруселі на льоду”, “Гра в лунки на ковзанах”, “Змійка”, “Хто швидше!”, “Виклик номерів” та ін.) дуже широко використовувались підлітками під час активного відпочинку і дозвілля. Газета “Піонерська правда” на своїх сторінках публікувала правила таких рухливих ігор та естафет і просила піонерів та школярів надсилати до редакції правила ігор, які вони знають.

Як відомо, 18–25 серпня 1929 р. у м. Москва у рамках I Всесоюзного зльоту піонерів проходила I Всесоюзна піонерська спартакіада, у якій взяли участь велика кількість юних спортсменів з України. До програми I Всесоюзної піонерської спартакіади входили такі спортивні змагання: легка атлетика (біг, стрибки у довжину, штовхання ядра, метання м’ячика з петлею), військові змагання (стрільба з лука та гвинтівки, спасіння поранених, воєнізована та звичайна естафети), плавання, стрибки у воду, волейбол та інші види спорту [2, с. 1]. Проведення I Всесоюзної піонерської спартакіади дало поштовх для ще більшого залучення піонерів України до занять фізичною культурою та спортом.

Слід зазначити, що на початку 1930-х рр. було введено Всесоюзний фізкультурний комплекс “Готовий до праці і оборони СРСР” (ГПО). Спеціально для підлітків комплекс ГПО було доповнено ступенем “Будь готовий до праці і оборони” (БГПО), який поштовхав роботу з фізичного виховання серед піонерських дружин. В ухвалі Всесоюзного фізкультурного комітету при Центральному виконавчому комітеті СРСР (1934 р.) зазначалося, що ступінь БГТО вводиться з метою широкого розгортання дитячого самодіяльного фізкультурного руху, всебічного фізичного розвитку піонерів та школярів, зміцнення їх організму та прищеплення їм фізкультурних навичок. Ступінь БГТО містив 13 нормативів і 3 вимоги залежно від фізичної підготовленості підлітків 13–14 і 15–16 років. Значкіст БГТО повинен успішно вчитися, активно займатися фізичною культурою, вміти провести фізкультурне заняття з групою товаришів, знати правила і вміти судити спортивну гру на вибір [9, с. 28].

Проведене дослідження показало, що розвиток системи фізичного виховання підлітків у піонерській організації України у другій половині 1920–1940 р. ставав керованим процесом, тому що саме у цей період в Україні прийнято ряд рішень, спрямованих на розвиток фізичної культури та фізичного виховання дітей і молоді.

Починаючи із середини 1920-х рр., відповідно до прийнятої постанови Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) і Ради народних комісарів (РНК) “Про вищу, округові та районні ради фізичної культури в Україні” (жовтень 1923 р.), почали створюватися Всеукраїнська вища рада фізкультури (ВРФК) та округові ради фізкультури (ОРФК) трьох типів: першого – у м. Харкові, Києві та Одесі; другого – у

м. Катеринославі, Запоріжжі, Миколаєві та Артемівську; третього – в інших містах України. Для підвищення ефективності роботи ВРФК було організовано такі секції: організаційно-адміністративну, науково-навчальну, лікувально-контрольну та агітаційно-просвітницьку [4, с. 35].

Варто підкреслити, що ЦК ВКП(б) в окремій постанові (“Про роботу піонерської організації” від 21.04.1932 р.) указав на необхідність поживлення спортивно-масової роботи серед піонерських організацій шляхом поширення мережі гуртків “Юних друзів “Тсоавіахім”. Також постанова ЦК ВКП(б) “Про школу” (від 25.08.1932 р. та від 05.09.1932 р.) поставила перед керівниками дитячого руху завдання “...широкого розгортання серед дітей спортивної роботи і різних масових форм оздоровчої та військово-фізкультурної роботи” [3, с. 2–3].

Крім того, у грудні 1939 р. відбувся X Пленум ЦК ВЛКСМ, який був цілковито присвячений діяльності комсомолу в напрямі комуністичного виховання підростаючого покоління. Тисячі комсомольців України були направлені вожатими до піонерських дружин і значно поживили роботу піонерських загонів у галузі фізичного виховання та організації дозвілля піонерів і школярів у передвоєнний час.

Доцільно звернути увагу і на те, що з початком у Європі Другої світової війни фізичне виховання піонерів в Україні все більше стало набувати військового характеру. На це вплинуло прийняття 01.09.1939 р. IV сесією Верховної Ради СРСР Закону “Про загальний військовий обов’язок”, що передбачав введення в усіх повних і неповних середніх школах початкової військової підготовки за спеціальною програмою та обов’язкові табірні збори у кінці навчального року [3, с. 9].

Слід зазначити, що подальшій воєнізації фізичного виховання піонерів сприяло затвердження у листопаді 1939 р. нового комплексу БГПО, в якому була посилена військово-прикладна спрямованість [9, с. 29].

Варто підкреслити те, що у передвоєнні роки піонерська організація під керівництвом комсомолу стала проводити масову агітацію до лав фізкультурного та військово-спортивного рухів. Дуже популярними серед піонерів були спортивні свята, спартакіади, масові спортивні змагання. В усіх містах України у вигляді спортивних свят за участю великої кількості піонерів проводився Всесоюзний день фізкультурника, підготовка до якого проходила під гаслом “Сьогодні фізкультурник – завтра боєць!” [6].

Крім того, у піонерських загонах створювалися нові оборонно-масові спортивні гуртки та команди, набувало популярності масове складання норм на військово-спортивні значки “Ворошиловській стрілок”, “Готовий до протиповітряної і хімічної оборони” (ПВХО), “Альпініст СРСР”, “Парашутист СРСР”, “Турист СРСР” та ін. [7, с. 12]. У січні 1939 р. піонери з м. Києва написали в газету “Піонерська правда” про те, що в кожного піонера їх дружини буде по чотири оборонні значки. Цей заклик підхопили інші піонерські дружини [8, с. 3]. Оборонно-масова і спортивна робота серед піонерів у поєднанні з початковою допризовною підготовкою давала

можливість поповнювати Червону Армію особовим складом, який був підготовлений фізично до військової служби.

Аналіз матеріалів газети “Піонерська правда” за 1940 р. свідчить, що секретаріат ЦК комсомолу ухвалив рішення про проведення Всесоюзних військово-спортивних ігор “На штурм!” і “Розвідники”. Змагання з оборонної роботи і військово-спортивні ігри мали велику популярність серед піонерів. Ці ігри включали кросовий біг по пересіченій місцевості, стрільбу з малокаліберної гвинтівки, походи взимку на лижах у повній бойовій екіпіровці, плавання у природних водоймищах в одязі, переправи, подолання природних перешкод та ін. Необхідно звернути увагу і на те, що в Україні з піонерами регулярно проводились аналогічні військово-спортивні ігри. Крім того, досвід бойових дій у Фінляндії (1939–1940 рр.) виявив необхідність поліпшення лижної підготовки серед піонерів – недалекого майбутнього Червоної Армії. Популяризацію лижного спорту серед піонерів узяла на себе газета “Піонерська правда”, яка на своїх сторінках проводила уроки навчання способів пересування на лижах, давала поради щодо самостійного виготовлення, ремонту лижного інвентарю та догляду за ним. Рубрика під назвою “Кожний піонер – лижник!” організовувала піонерів для участі у лижних походах, конкурсах і змаганнях.

Висновки. Таким чином, вивчення й аналіз історико-педагогічної літератури та архівних документів засвідчують, що у досліджуваний період піонерська організація знаходить нові форми щодо фізичного виховання підлітків. Так, створювались перші піонерські табори, куди на літні канікули виносилось фізичне виховання. Крім того, серед піонерів проводились масові змагання з різних видів спорту, спортивні свята, спартакиади, походи, організовувалось складання норм комплексу “БГПО” тощо.

Розвиток фізичного виховання підлітків у піонерській організації України у досліджуваний період ставав більш керованим процесом, тому що саме у цей час уряд республіки приймає ряд рішень, які були спрямовані на розвиток фізичної культури та фізичного виховання серед дітей, підлітків і молоді.

Подальші наукові дослідження доцільно проводити в напрямі аналізу системи фізичного виховання підлітків у піонерській організації України післявоєнного періоду.

Список використаної літератури

1. Анпілогова Т.Ю. Піонерський табірний рух як форма політико-ідеологічного та виховного впливу на радянську молодь (на матеріалах Донбасу) / Т.Ю. Анпілогова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 21 (184). – С. 4–8.
2. Вчера открылась Всесоюзная пионерская Спартакиада // Пионерская правда. – 1929. – № 98 (356). – С. 1.
3. Гречішкіна О.С. Воєнізація піонерського руху України у 1929–1939 рр.: ідеологія і практика [Електронний ресурс] / О.С. Гречішкіна // Збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 34. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_34/index.html.
4. Кравчук Т.М. Педагогічна підготовка майбутніх учителів фізичного виховання у вищих педагогічних навчальних закладах України (20–80 рр. ХХ ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Тетяна Миколаївна Кравчук. – Х., 2004 – 278 с.

5. Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ столітті // Освіта України. – 2001. – № 1. – С. 22–25.
6. Оборонно-массовая работа среди населения // История Второй мировой войны. 1939–1945 [Электронный ресурс]. – 1974. – Т. 3. – Режим доступа: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000019/st073.shtml>.
7. Телятьев В. Піонери матимуть оборонні значки / В. Телятьев // Піонервожатай. – 1937. – № 6 – С. 12.
8. У каждого пионера будет по 4 значка // Пионерская правда. – 1939. – № 4. – С. 3.
9. Уваров В. ГТО: страницы истории / В. Уваров // Физкультура и спорт. – 1986. – № 11. – С. 26–31.

Спицин В.В. Физическое воспитание подростков в пионерской организации Украины (вторая половина 1920–1940 гг.)

В статье анализируются основные формы и методы организации физического воспитания подростков в пионерской организации Украины в период второй половины 1920–1940 г. Дана характеристика причин усиления внимания со стороны государства к физическому воспитанию подростков. Сделаны выводы о том, что в исследуемый период пионерская организация находит новые формы физического воспитания подростков, а контроль за этим процессом со стороны государства становится управляемым.

Ключевые слова: пионер, физическое воспитание, спорт, соревнование, подросток.

Spytsyn V. Physical education of teenagers in Ukrainian pioneer organization (second half of 20th year's of XX century to 1940)

The article tell us about the basic forms and methods of organization of physical education of teenagers in Ukrainian pioneer organization in a period from the second half of 20th year's of XX century to 1940. The reasons of strengthening the attention from the side of the state to physical education of teenagers have been given. That in the explored period the pioneer organization finds new forms in physical education of teenagers, and the control of this process from the side of the state becomes more guided.

Key words: pioneer, physical education, sport, competition, teenager.